

ԱՊԱԿԱՌՈՒՑՈՂԱԿԱՆ ՎԱՐՔԻ ՍՈՑԻՈՍՇԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԻՍՈՒՆՔՆԵՐԸ

ՕՎՍԱՆՆԱ ՆԱՀԱՊԵՏՅԱՆ

Ժամանակակից աշխարհում ծավալվել են փոխակերպման արագընթաց և հակասական գործընթացներ, որոնք ազդում են մարդու կյանքի բոլոր ոլորտների վրա: Այդ գործընթացները խորհելու այնքան նյութ են տալիս, որքան երբևէ չի տվել և ոչ մի ժամանակաշրջան: Որքան էլ որ դարաշրջանը գերհագեցած է գիտական հայտնագործություններով, չենք կարող չնկատել, որ հոգևորից (բարոյականից) դեպի սնանկ ռացիոնալության բացարձակացումն անհեռանկար և կործանարար է մարդկության համար: Միտքն առանց բարոյական ամբողջական վերահսկողության բավարարում է անհատի ֆիզիկական գոյության ապահովմանն ուղղված կարիքները (հիմնականում կենսաբանական), և դա կարող է հանգեցնել անհատի բարոյահոգեբանական հետընթացի: Հետադարձաբերական հասարակություններում կործանարարության ծավալի աճը թերևս այն գինն է, որը մարդը վճարում է ավանդական նորմերի մերժման, բարոյական և էթիկական ուղենիշների անտեսման համար: Պատերազմները, ահաբեկչություններն ու հեղափոխությունները, հանցավորության աճը և էկոլոգիական աղետները վկայում են, որ ներկայիս քաղաքակրթության բնութագրիչներն են դարձել **ապակառուցողականությունն ու ագրեսիան**: Անվիճելի է, որ այս ճգնաժամի աղբյուրը, շարժիչ ուժը և արդյունքը մարդն է: Այս պարագայում անհրաժեշտ է հասկանալ, թե ինչպես է հնարավոր մի իրավիճակ, երբ մարդը՝ որպես ակտիվ գործող ստեղծագործական էակ, դառնում է կործանարար և զրոյացնում է սեփական գոյության հնարավորությունը: Եթե ապակառուցողական մշակույթ որդեգրած մարդը կանգ չառնի և չկարողանա գտնել «բանալի», որը հնարավորություն կտա մնալու ներկայում, ինչպես նաև բացելու մոտ ապագայի դուռը, ապա կարող է կործանել ոչ միայն իրեն, այլև ողջ մարդկությանը:

***Բանալի բառեր** – կյանքի մշակույթ, ապակառուցողական մարդ, ապակառուցողական վարք, ապակառուցողական շփում, մարդ-գազան, սոցիալական անմեղսունակություն*

Ինչ-որ բան հիմնովին փոխվել է մեր կյանքի պատմամշակութային համատեքստում, և մեր սոցիոմշակութային ինքնությունը ասես զրկվել է ավանդականի սահմաններում պարփակվելու և սեփական կեցության հետ նույնականանալու երբեմնի հնարավորություններից: Բոլորովին էլ պատահական չէ, որ մեր ժամանակներում բարեկեցիկ կյանք ապահովելը կախված է ոչ միայն նյութական ու հոգևոր բարիքների, այլև **«կայունության»** արտադրության որակից ու աստիճանից: Ա-

ռավել ևս, որ ժամանակակից մարդուն պաշարած իրականությունը ասես զրկվել է հոգևոր միասնականությունն ապահովող մետապատումներից և վերաճել է պատահական հանդիպումների սոցիալական մի թատերաբեմի, որտեղ կյանքի դրաման ներկայացնող խառնամբուխի համար այլևս էականը ոչ թե կրթվածությունն է, այլ տեղեկացվածությունը, ոչ թե տևական հարաբերություններն են, այլ հպանցիկ հանդիպումները, ոչ թե ավանդական ընտանիքն է, այլ «էմանսիպացիան» յուրովի հասկացած անդեմ սեռերի քաղաքացիական համակեցությունը: Մի խոսքով՝ գրոտեսկային մի իրականություն, որը միջին վիճակագրական մարդուն խոստանում է «հեշտ թոռիքներ», արժանահիշատակ արկածներ և ապակառուցողական գործողությունների անսահմանափակ հնարավորություններ:

Առաջին հայացքից կարող է թվալ, թե մարդու ժամանակակից տեսակն ապրում է հենց իր կողմից ճարտարակերտած և իրեն հնազանդ այն աշխարհում, որի մասին իր նախնիները երագում էին: Բայց արդյո՞ք այդպես է: Արդյո՞ք մեր կամքով կերտած այս աշխարհի մշակութային համատեքստը համապատասխանում է մեր նախնիների պատկերացումներին ու ակնկալիքներին: Ու թեև անցյալի ու ներկայի օրգանական կապն ու շարունակականությունը ընդգծելու նպատակով հաճախ «պնդում ենք, որ մեր արժեքները նախնիներից փոխանցված ժառանգություն են, մինչդեռ միակ բանը, որը մեզ թույլ է տալիս այդպես ասել, այն է, որ մեր նախնիներն այլևս չկան և չեն կարող մեզ առարկել»¹:

Հայտնի փաստ է, որ, ի տարբերություն կենդանական աշխարհի, մարդկային հասարակությունը ձևավորվել է ոչ միայն կենսաբանական, այլև սոցիալ-մշակութային էվոլյուցիայի ընթացքում: Այս առումով կարելի է ասել, որ մարդը մշտապես եղել է, կա և մնում է բնության, մշակույթի և ինքն իր խնդիրը: Նա մի կողմից բնական-կենսաբանական կազմավորում է, մյուս կողմից, սակայն, ոգեղեն ու սոցիալական մարմնավորում է ստանում մշակութային համատեքստում և իրեն կարող է փնտրել ու գտնել միայն ուրիշների և իր մեջ: Մշակույթը մարդկայնացված կեցության այն ինքնատիպ կազմավորումն է, որը միաժամանակ ունի ինչպես սահմանող, այնպես էլ սահմանագծող ու սահմանազանցող գործառույթներ: Այլ կերպ ասած՝ թեև արտաքին աշխարհի հետ մարդկանց փոխհարաբերություններն ու երկխոսության հնարավորություններն ածանցյալ են նրանց կարողությունների ու ընդունակությունների չափից, բայց այդ չափը սահմանողը նորին մեծություն մշակույթն է, և հենց նա է կանխորոշում բնության և հասարակության օրենքների և օրինաչափությունների մեջ խորանալու մարդու հնարավորությունների սահմանները: Բայց եթե ավանդական հասարակությունում մշակույթն ընկալվում էր որպես համակեցության օր-

¹ Յ. Հարարի, XXI դարի 21 դասերը, Եր., 2020, էջ 128:

զանականությունն ապահովող ընդհանուր հիշողության և ինքնության մեկ ամբողջական համատեքստ, ապա մեր օրերում կյանքի կազմակերպման մշակութային համայնապատկերը ասես խառնածին արժեքների մի աններդաշնակ խճանկար լինի, ինչը խիստ սահմանափակում է մշակույթի սահմանող, սահմանազատող ու սահմանազանցող, ուղղորդող ու վերահսկող երբեմնի գործառույթների շրջանակները և սողանցքներ բացում մարդու ապակառուցողական գործունեության ու վարքի արմատական դրսևորումների համար:

Այսպիսով, սխալված չենք լինի, եթե արձանագրենք, որ ապակառուցողականությունը որոշակի սոցիոմշակութային փոխակերպումների, կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման ավանդական կարգի, մարդկային փոխհարաբերություններում ազատության ու պատասխանատվության հարաբերակցության ձևախեղումների հետևանք է: Իբրև արտաքին աշխարհի կամ սեփական անձի հանդեպ ագրեսիվ հակումների դրսևորման ձև՝ ապակառուցողականությունը կարելի է բնութագրել որպես կա՛մ սեփական անձին ուղղված (ինքնասպանություն, ինքնաստարում և այլն), կա՛մ այլոց ուղղված (ահաբեկչություն, բռնություն, մշակութային արժեքների ոչնչացում և այլն) մի գործունեություն, որի կործանարար ներունակությունը կարող է պարպվել ինչպես իրականության մետաֆիզիկական բացասման, այնպես էլ ստեղծարար-վերափոխիչ նպատակներով: Կարևոր մի հանգամանք, ինչը մարդու ապակառուցողական վարքի կեցութային հիմքերի (մշակութաբանական և կենսաբանական) և անձնային որակների (խառնվածք և բնավորություն) բացահայտումը ներկայումս դարձրել է փիլիսոփայության թերևս ամենահրատապ և կարևոր խնդիրներից մեկը, քանզի դրա լուծումից են կախված հասարակության ու անհատի կենսունակությունը, ներդաշնակ զարգացումն ու ոգեղենությունը:

Խնդիրն այն է, որ հետարդիականության արժեհամակարգում կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման հայեցակարգի հիմքում ընկած է ապագադափարականացված ազատական այնպիսի մի համօրինակ, որի էությունը երկրային արժեքների գերակայությունն է բարոյական ու կրոնական, մի խոսքով՝ հոգևոր արժեքների նկատմամբ: Նման արժեհամակարգի շրջանակներում **ապակառուցողական վարքը կարելի է սահմանել որպես սոցիալական և մշակութային միջավայրի ազդեցությամբ ձևավորված, վարքի հանրայնորեն ընդունելի կենսափիլիսոփայական նորմերից շեղված, գոյություն ունեցող սոցիալական կարգին ու կառույցներին, ինքն իրեն և ուրիշներին վնաս պատճառող (կործանարար) արարք:**

Հարկ է նկատել, որ մասնագիտական գրականության մեջ վարքի ագրեսիվ և ապակառուցողական տարատեսակները հաճախ նույնացվում են, այն դեպքում, երբ ապակառուցողականությունը առավելապես **մշակութային (մտավոր)** գործընթացներից ածանցյալ վարքագծի ձև է,

մինչդեռ ագրեսիվությունը արտաքին օբյեկտներին ուղղված **առարկայական** վարքագիծ է: Առավել ևս, որ վարքի ագրեսիվ և ապակառուցողական դրսևորումների միջև կան էական տարբերություններ: Մասնավորապես, եթե մարդու կարիքները բավարարելու ճանապարհին ի հայտ եկած ագրեսիվությունը վերանում է նպատակին հասնելուն պես, ապա ապակառուցողականությունը սոցիոմշակութային ու կենսաբանական տարբեր հիմունքներից ածանցյալ և մարդու էությանը բնորոշ կենսակերպ է հենց այն պատճառով, որ նա ի վերուստ օժտված է աշխարհը վերափոխելու, իր պահանջմունքներին ու շահերին հարմարեցնելու, բնական ու սոցիալական գործընթացներին միջամտելու առաքելությամբ: Բացի այդ, եթե ագրեսիվությունը բնորոշ է ինչպես մարդուն, այնպես էլ կենդանական աշխարհին, ապա ապակառուցողականությունը կամ, ինչպես ասում են, «լուսանցքային» լինելը բնորոշ է միայն մարդուն: Այս իմաստով կարելի է ասել, որ բնական ու սոցիալական աշխարհի վերափոխման նպատակով ծավալված ցանկացած գործունեություն ապակառուցողական է, քանի որ դրա արդյունքում գործող բնական ու սոցիալական կարգն է փոխվում: Հարկ է նկատել նաև, որ կյանքը մշտապես ստեղծագործ աշխատանք է, և արարումն անհնար է առանց ոչնչացման: Արարման և ոչնչացման այս անխուսափելի հակամարտությունն էլ հենց «ապրել նշանակում է ոչնչացնել» արտահայտության իմաստն է²:

Ու թեև մարդու ապակառուցողական վարքը շատ հաճախ ընկալվում է բացասական հետևանքների համատեքստում, պետք է ընդունել նաև, որ կյանքն ու նրա դրվածքը վիճարկող մարդու ապակառուցողական ներուժը կարող է ունենալ նաև դրական մղումներ, քանի որ, իբրև սեփական կյանքի արարիչ ու ճարտարապետ, նա կյանքի հանդեպ մշտապես «դիրքավորված» է և ոչ միայն համակերպվում է իրեն պարտադրված հանգամանքներին, այլև փորձում է այն վերափոխել ու ենթարկել իր կամքին, քանի որ արտաքին-բնական աշխարհը ինքնին չի բավարարում նրա նվիրական ձգտումները, «և նա ստիպված է առանց ձեռքերը ծալելու տքնել ու արարել, որպեսզի այն փոխի, լիովին ձեռք բերի և դարձնի «ապրված» աշխարհ»³: Հարցին այս դիտանկյունից նայելիս կարելի է ասել, որ մարդուն ներքնապես բնորոշ **արարչական ապակառուցողականությունը դրական-ստեղծագործական երանգավորում ունի**, քանի որ այն ուղղված է իր և հասարակության առջև ծառայած մարտահրավերների վերլուծությանը, կյանքի կազմակերպման նոր ու արդյունավետ ռազմավարության մշակմանը և վերջապես կենսական խնդիրների լուծման անսովոր և ինքնատիպ ուղիների որոնմանը: Սա կարևոր է, քանի որ մասնագիտական վերլուծություններում ապակառուցողականությունը շատ դեպքերում մեկնաբանվում է իբրև բացասական երևույթ:

² Տե՛ս **Назаретян А. П.** Антропология насилия и культура самоорганизации, М., 2008, էջ 13-14:

³ **Էդվարդ Հարությունյան**, Մարդկային կեցության այլակերպումները, Եր., 2018, էջ 9:

Ինչ խոսք, մարդկային գործունեության ու վարքի դրսևորումները հնարավոր չէ միայն սոցիոմշակութային շարժառիթներով բացատրել: Խնդիրն այն է, որ մարդը բնույթով առմիշտ երկատված է, և **նրա սոցիոմշակութային վարքագծի մեջ այստեղ ու այնտեղ երբեմն սպրդում են անգիտակցականում պահպանված նախամշակութային կենդանու վարքի բնագղներն ու «գոյատևման կռվի» ողիսականում ձեռք բերված ոչնչացնելու և բռնանալու ներունակությունը:** Գոյի հիմքը հաստատ սատանայական է, կասեր Էմիլ Միոբան, և ավերման ախորժակն ասես մեզանից յուրաքանչյուրի կառուցվածքի մաս է կազմում⁴: Բռնություն գործադրելու, ամեն ինչ ոչնչացնելու և մետաֆիզիկական բացասման ենթարկելու մարդու նման վարքագիծը է. Ֆրոմը բնութագրում էր որպես «չարորակ ագրեսիվության» հակում, ինչը կարող է ունենալ կենսաբանական դրդապատճառներ: «Մարդը յուրահատուկ է նրանով, որ զանգվածային մարդասպանների տեսակ է և միակն է, ով պիտանի չէ հասարակությանը»⁵: Նա գիտակցաբար կարող է ֆիզիկական և բարոյական վնաս պատճառել միաժամանակ ունենալով բավարարվածության և սեփական արդարության զգացում: Բայց ոչ միայն:

Մարդու ապակառուցողական գործունեությունն ու վարքը միայն կենսաբանական բնագղներով բացատրել կնշանակի կանխավ մարդուն հռչակել բարոյական ու սոցիալական իմաստով անմեղսունակ կենդանի, ում ինքնահաստատման ջանքերը, կասեր Ն. Բերդյանը, կարող են ավարտվել իր իսկ տեսակի ոչնչացումով: Եվ եթե հետարդիականության շրջանի մարդու վարքագծում նման միտումներ են ուրվագծվում, կնշանակի սոցիալականության կազմակերպման ու կանոնակարգման արդի քաղաքակրթության սոցիոմշակութային հիմունքներում ձևախեղումներն այնքան արմատական են, որ մարդն ասես «վերածվել է իր կենսունակության մետաֆիզիկական ավելցուկը անիմաստ մսխելու ցանկությունների անհագուրդ մեքենայի»⁶:

Այս առումով կարելի է ասել, որ ապակառուցողականությունը տարբեր, երբեմն նաև իրարամերժ հանգամանքներից ածանցյալ գործունեության ու վարքի ագրեսիվ դրսևորման այն ձևերից է, որը մի դեպքում կարելի է դիտարկել իբրև արտաքին աշխարհի հետ հարաբերությունները մեկընդմիշտ խզած, բոլոր կարգի սրբություններն ուրացած, բարոյական ու հոգևոր հենարաններից զրկված, զուտ կենսաբանական բնագղներով ղեկավարվող **մարդու ինքնանպատակ ընդվզում**, մեկ այլ դեպքում՝ իբրև ավանդականությունից (բարոյականություն, հավատ, ընտանիք, սրբություն և այլն) հեռացող ու հրաժարվող՝ այս նոր խմորվող **սոցիալականության դեմ ապստամբած մարդու ինքնապաշտպանական հուսահատ ճիգ:**

⁴ Տե՛ս Էմիլ Միոբան, Ծնված լինելու անհարմարության մասին, Եր., 2008, էջ198:

⁵ Tinbergen N., On War and Peace in Animals and Man, in: Science, Washington, 1968, p. 1412.

⁶ Է. Հարությունյան, նշվ. աշխ., էջ 15:

Սոցիալ-հոգեբանական մակարդակում ապակառուցողական գործունեության շարժառիթների շարքում որոշիչ են հատկապես մարդկային բնական կապերի խզումը, կենսական շահերի ոտնահարումն ու չբավարարված բոլոր նյութական և հոգևոր այն պահանջմունքները, որոնց հետևանքով մարդն աստիճանաբար օտարվում է իրեն շրջապատող սոցիալական աշխարհից, հայտնվում է «անհաջողակների», «չկայացածների» ու «մերժվածների» համար նախատեսված լուսանցքում, որի սոցիոմշակութային մթնոլորտի հիմնական ախտանիշներ են համարվում տագնապայնության, լքվածության, թերարժեքության, գայրույթի ու վրեժի պարբերաբար ուժգնացող զգացումները: Այս տեսակետից կարելի է ասել, որ ապակառուցողականությունը, որպես «չապրած կյանքի արդյունք», որպես ընդունված նորմերից շեղված վարքագիծ⁷, մի հուսահատ փորձ է, ավելի ճիշտ՝ հանրորեն չխրախուսվող մտածելակերպ ու գործելակերպ է, որի օգնությամբ մարդու լուսանցքային տեսակը փորձում է հաղթահարել աշխարհի հետ իր հակադրությունը, միայնության ու անգորության զգացումը և «ինքնահաստատվել ցանկացած, նույնիսկ բարբարոսական կործանման գնով»⁸:

Արդի համաշխարհայնացող աշխարհը ձևավորել ու ձևավորում է քաղաքակրթական ու մշակութային առումով մի այնպիսի գերբարդ համակարգ, որի շրջանակներում կյանքի կազմակերպման միասնական կարգը առավելապես խարսխված է մակերեսային ու պարզունակ, մշակութային բազմազանություն չենթադրող, առերևույթ ռացիոնալ ու տրամաբանական մի այնպիսի արժեհամակարգի վրա, որը որքան միավորում, նույնքան էլ պառակտում է մարդկային կյանքի ամբողջականությունը, քանի որ այն, ինչ ոմանց համար ազատության և ինքնաիրացման նոր հնարավորությունների դռներ է բացում, մյուսներին զրկում է համակեցության և սերունդների միջև հաստատված փոխըմբռնման ավանդական արժեհամակարգերից և արդարություն հաստատելու հնարավորություններից⁹: Այս առումով ապակառուցողականությունը երբեմն մեկնաբանվում է որպես իր դարն ապրած «անարդար կարգը» կազմաքանդելու և նրա ավերակների վրա առավել ազատ ու արդար հասարակարգ կառուցարկելու համար ծավալված ռացիոնալ գործունեության մի տեսակ, ինչի շարժառիթներն իրականում «այստեղ և հիմա» նյութական պահանջմունքները բավարարելն է:

Եվ իրոք, սպառողական հասարակության նյութապաշտական ոգին մարմնավորող մարդու անկշտում այդ տեսակը ասես անցյալի և ապագայի միջև անցումային փուլում հայտնված մահապարտ լինի, որին զրկել են սեռից, ազգային պատկանելությունից, հավատից ու ամեն կարգի սրբություններից: Նա, հավանաբար, հասկանում է, որ **իրեն**

⁷ Տե՛ս **Дюркгейм Э.** Самоубийство: Социологический этюд, М., 1994, էջ 399:

⁸ Տե՛ս **Фромм Э.** Анатомия человеческой деструктивности, М., 1994, էջ 316:

⁹ Տե՛ս **Камю А.** Бунтующий человек, М., 1990, էջ 122:

տրված ազատություններն ու անձեռնմխելի հոչակված «անձնական տարածությունը» ընդամենը ցանկապատված ու վերահսկելի քաղաքակրթական մի գաղութ են, բայց կանգ առնելու անհնարինությունը նրան առաջ է մղում, և նա աշխարհը կործանելու վերջին հուսահատ փորձերն է անում՝ «թույլ չտալու համար, որ աշխարհն էլ իրեն կործանի»¹⁰: Նրա կյանքը ձեռք է բերել հստակ կողմնորոշված նյութական կարգավիճակ: Մարդը ոչ միայն նոր ուղիներ է հորինում իր ֆիզիկական կարիքները բավարարելու համար, այլ նաև հորինում է խիստ ցանկալի նոր «կարիքներ»՝ վերածվելով «մասնագետի» կամ «հաճախորդի», որը ենթարկվում է սպառողական հասարակության, զանգվածային մշակույթի և կորպորատիվ գաղափարախոսության չափանիշներին: Պարզ գիտակցելով կյանքի վերջավորությունը և որդեգրելով «կյանքից վերցնել հնարավոր ամեն ինչ» կարգախոսը՝ նա իր կյանքի մշակույթը կառուցում է պրագմատիկ հաջողության հիմքի վրա, որի ցուցանիշը սոցիալական և ֆինանսական բարձր դիրքն է:

Ապակառուցողականության ոչ պակաս կարևոր շարժառիթներից է նաև գիտատեխնիկական առաջընթացը: «Անընդհատ և շարունակական տեխնոլոգիական հեղափոխությունը, ձեռք բերված գիտելիքներն ու յուրացված սովորությունները բարիքից վերածվում են բեռի՝ արագ կրճատելով օգտակար հմտությունների կյանքի տևողությունը, որոնք, ի տարբերություն իրենց յուրացման և ծախսված համալսարանական ժամանակի, հաճախ շատ ավելի կարճ ժամանակահատվածում կորցնում են կիրառելիությունն ու օգտակարությունը»¹¹: Ողջ աշխարհում գիտատեխնիկական առաջընթացը, ի հակակշիռ բոլոր ձեռքբերումների և ապագայի զարգացման հնարավորությունների, վտանգավոր է դարձել ինչպես առանձին մարդկանց, այնպես էլ ողջ մարդկության համար թերևս այն պարզ պատճառով, որ մարդու և տեխնիկայի միջև փոխհարաբերության հաստատումը հնարավորությունների միայն պարզ բյուրապատկում չէր: Տեխնիկական ի գորու եղավ փոխակերտելու ինչպես աշխարհի պատկերը, այնպես էլ մարդու ներաշխարհը, գործունեության կառուցվածքը, արժեհամակարգը և համակեցության չափորոշիչները: Տեխնիկական կարողացավ սերտաճել մարդու մարմնին և հարկադրել նրան գործելու իր եղանակներով:

Պետք է նկատել, որ սպառողական հասարակության մեջ հատկապես կարևորվում է տեղեկատվական մշակույթի դերը: Ժամանակակից հեռահաղորդակցման միջոցները հնարավորություն տվեցին, որ ցանկացած տիպի կործանարար, կազմաքանդիչ տեղեկությունները և լուրերը անարգելք մուտք գործեն յուրաքանչյուրի տուն: Համացանցը անպատժելիության և հեռավարության պատճառով մեծ հնարավորություններ ստեղծեց ապակառուցողական վարքագծի հնարավոր տարբե-

¹⁰ Фромм Э. Бегство от свободы, М., 1989, с. 154.

¹¹ Бауман З. Индивидуализированное общество, М., 2005, с. 164.

րակներ կիրառելու համար: Ճիշտ է, այն թույլ է տալիս մարդկանց հեշտորեն շփվել, տեղեկություններ ստանալ, սակայն նաև կարող է դառնալ բռնության, ատելության, ագրեսիայի և ապակառուցողականության տարածման վտանգավոր միջոց: Հասարակական կյանքի տոտալ վիզուալիզացիայի կործանարար հետևանքներից են նաև վերացական ու վերլուծական մտածողության աստիճանական թուլացումը և հոլովակային գիտակցության ձևավորումը: Հոլովակային մտածողության ի հայտ գալն ինքնատիպ արձագանքն է փոխանցվող տեղեկատվության ավելացված քանակությանը, ինչը հանգեցրել է հիպերտեղեկատվական անկայունության և քաոսի:

Ամփոփելով ասվածը՝ կարելի է եզրակացնել, որ այսօր առավել, քան երբևէ, անհրաժեշտություն կա ձևավորելու սոցիալական և մշակութային աջակցող միջավայր, որը կարող է օգնել կանխելու և բուժելու մարդու կործանարար վարքը: «Ժամանակակից մարդկությունը խոսում է տարբեր ձայներով, և մեզ համար պարզ է, որ դեռ երկար ժամանակ այդպես է լինելու: Նոր ժամանակների գլխավոր խնդիրն այն է, թե ինչպես կարելի է բազմաձայնությունը ներդաշնակության վերածել և թույլ չտալ, որ այն վերածվի կակոֆոնիայի: Ներդաշնակությունը միատարրություն չէ, ներդաշնակությունը տարբեր մոտիվների միահյուսումն է, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի սեփական հնչողությունը, և բոլորը միասին ստեղծում են ընդհանուր մեղեդին»¹²: Մարդը պետք է գիտակցի, որ ապակառուցողականությունն իր գոյության անբաժանելի մասն է, որն անհրաժեշտ է հաշվի առնել աշխարհի հետ և ինքն իր հետ հարաբերվելիս: Մարդը պետք է կառավարի սեփական կործանարար էներգիան և ձգտի այդ էներգիայի կառուցողական օգտագործման՝ դրական արդյունքների հասնելու և իր կյանքն ու շրջապատող աշխարհը բարելավելու համար: Վերջին ժամանակներում շատ հետազոտողներ նշում են ստեղծագործականության և ապակառուցողականության միջև կապի մասին: Երկուսի դեպքում էլ անհատն առաջնորդվում է ինքնաիրացման մղումներով՝ ազատորեն վերափոխելով շրջապատող իրականությունը և բավարարելով սեփական պահանջմունքները: Ստեղծագործական ներուժը նրան դրդում է գործունեության անկախ այն բանից, այդ գործունեությունը կառուցողական է, թե ապակառուցողական: Ապակառուցողական մարդն ունակ է լինելու ստեղծագործ այնքանով, որքանով կարող է գտնել խնդիրների լուծման անսովոր և ինքնատիպ ուղիներ, որոնք ունեն օգտակարություն տարբեր իրավիճակներում: Նա կարող է վերլուծել բարդ իրավիճակները և գտնել խնդիրների պատճառները, ինչը նրան օգնում է մշակելու նոր ռազմավարություններ և մոտեցումներ: Եվ վերջապես՝ ապակառուցողական մարդը կարող է ունենալ վճռականության և հաստատականության

¹² Бауман З., նշվ. աշխ., էջ 118:

բարձր աստիճան, ինչը նրան կօգնի իր նպատակներին հասնելու գործում: Ուստի կարևոր է օգնել նման մարդկանց՝ այդ էներգիան ուղղորդելու կառուցողական նպատակների և գործունեության, քանի որ կործանարար վարքագծի և հարաբերությունների վերացման աղբյուրը հասարակության բարոյական առողջացումն է, որը ստեղծվում է բացառապես յուրաքանչյուր սերնդի բարոյական գործունեությամբ:

Ինչ է սպասվում մարդուն. ինքնաիրացման աննախադեպ հեռանկարն է՝ ր, անհատականության զարգացում, ինքնավստահության և ինքնագնահատականի աճ, թե՛ ճիշտ հակառակը: Մարդն իրավամբ չի կարող ամեն ինչ անել, բայց կարող է շատ բան անել և միևնույն ժամանակ հաճախ հավատում է, որ ի վիճակի չէ ինչ-որ բան անելու, քանի որ դա դուրս է իր հնարավորություններից, հետևաբար ոչինչ չի անում: Մեփական ուժերը այդ կերպ թերագնահատելը կապված է անհնարինը հնարավորից տարբերելու անկարողության հետ և սովորաբար արտացոլում է գիտելիքների պակասը, կյանքի նկատմամբ ստեղծագործական վերաբերմունքի սահմանափակումները՝ պայմանավորված նաև կրթության առանձնահատկություններով: Անշուշտ, սոցիումի գոյությունը պայմանավորված է որոշակի ծրագրի առկայությամբ, որի իրագործումն ապահովում է հասարակության լինելիությունը: Այս համատեքստում անհրաժեշտ է հստակ ձևակերպված պետական և ազգային գաղափարախոսություն, որպեսզի հասարակության յուրաքանչյուր անդամ պատկերացում ունենա, թե ինչ անել և ինչին ձգտել: Մարդը պետք է վերականգնի իր գերակայությունը հասարակության մեջ: Նա չպետք է դառնա գործիք ինքն իր և ուրիշների ձեռքում: Պետք է վերջ դրվի մարդու կողմից մարդու շահագործմանը, և տնտեսությունը պետք է ծառայի միայն մարդու զարգացմանը, կապիտալը՝ աշխատանքին, իսկ իրերը՝ կյանքին¹³:

Արդարև, որպեսզի մարդը չդադարի լինել մշակույթի և պատմական գործողությունների իրական սուբյեկտ և չվերածվի սոցիալական ռեսուրսի ու քաղաքական շահարկման օբյեկտի, ապա ճանապարհը մեկն է՝ կա՛մ հոգևոր և բարոյական վերածնունդ, կա՛մ ընթացք դեպի կործանում:

ОВСАННА НАГАПЕТЯН – Социокультурные основы деструктивного поведения. – Современный мир переживает быстрые и противоречивые процессы трансформации, затрагивающие все сферы жизни человека. Эти процессы дают больше пищи для размышлений, чем любой другой период. Несмотря на то, что эпоха перенасыщена научными открытиями, мы не можем не заметить, что абсолютизм от духовного (морального) к несостоявшейся рациональности безнадежен и губителен для человечества. Без полного нравственного контроля разум удовлетворяет потребности человеческой личности в физическом существовании (преимущественно биологические) и может привести к психологическому регрессу личности. Рост деструктивности в постиндустриальных обществах — это, пожалуй, цена, которую платит человек за отказ от традиционных норм, игнорирова-

¹³ Տե՛ս **Փրոմմ** **Յ.** *Здоровое общество*, М., 2011, էջ 397:

ние морально-этических ориентиров. Происходящие в мире войны, террористические акты и революции, рост преступности и экологические катастрофы являются свидетельством того, что деструктивность и агрессия стали характерными чертами современной цивилизации. Бесспорно, что источником, движущей силой и результатом этого кризиса является человек. В этом случае необходимо понять, как возможна ситуация, когда человек как активное творческое существо становится разрушителем, сводящим на нет возможность собственного существования. Если человек, принявший деструктивную культуру, не остановится и не сможет найти «ключ», который позволит ему остаться в настоящем, а также открыть дверь в ближайшее будущее, то он может разрушить не только себя, но и также все человечество.

Ключевые слова: *культура жизни, деструктивный человек, деструктивное поведение, деструктивное общение, человек-зверь, социальное безумие*

OVSANNA NAHAPETYAN – *Sociocultural Foundations of Disruptive Behavior.* – The modern world is experiencing rapid and contradictory processes of transformation that affect all areas of human life. These processes provide more food for thought than any other period has ever provided. Despite the fact that the era is oversaturated with scientific discoveries, we cannot help but notice that absolutism from the spiritual (moral) to failed rationality is hopeless and destructive for humanity. The mind without complete moral control satisfies the needs of the human individual for physical existence (mainly biological) and can lead to the psychological regression of the individual. The increase in destructiveness in post-industrial societies is perhaps the price that man pays for rejecting traditional norms, ignoring moral and ethical guidelines. The wars going on in the world, the terrorist acts and revolutions, the increase in crime and the ecological disasters are the evidence that destructiveness and aggression have become the characteristics of the current civilization. It is indisputable that the source, driving force and result of this crisis is man. In this case, it is necessary to understand how a situation is possible when a person, as an active creative being, becomes a destroyer who nullifies the possibility of his own existence. If a person who has adopted a destructive culture does not stop and cannot find a "key" that will enable him to remain in the present, as well as to open the door to the near future, he can destroy not only himself, but also the entire humanity.

Key words: *culture of life, destructive person, destructive behavior, destructive communication, man-beast, social insanity*